

تاریخچه مختصری از روزنامه و روزنامه‌نگاری در ایران از آغاز تا پایان عصر پهلوی

پژوهشگر = سید عبدالحسین کشاورز

در شماره اول نوشتیم که نخستین شماره‌های روزنامه در ایران از چه تاریخی در اختیار مردم قرار گرفت و ادامه دادیم که روزنامه‌های دوره مشروطه چگونه بودند و با چه خطرهای و مشکلاتی روبه‌رو می‌شدند. نام تعدادی از روزنامه‌های مختلف را نیز در آن شماره ذکر کردیم. و ادامه می‌دهیم که .....

۴- روزنامه‌نگاری در عصر پهلوی

قبل از به حکومت رسیدن رضاشاه جو وحشتی از طریق کتک زدن بعضی از مدیران روزنامه‌ها مثل مثل صبا، مدیر روزنامه‌ی ستاره ایران و ابوطالب‌خان شیروانی مدیر روزنامه‌ی میهن و قتل میرزاده عشقی مدیر روزنامه‌ی قرن بیستم به وجود آمده بود و این موضوع

زبان، موجود زنده‌ای است که همانند موجودات زنده دیگر، متولد شده، رشد کرده، پیر شده و در پایان می‌میرد.

تا حد زیادی باعث از بین رفتن امنیت و آزادی روزنامه‌نگاران در امر روزنامه‌نگاری و نگارش واقعیت‌های ملموس جامعه شده بود. این وضع به همراه بدبینی تدریجی که برای رضاشاه نسبت به روزنامه‌ها حاصل شد، باعث گردید که در سال ۱۳۱۰ هـ. ش. فقط تعداد کمی از روزنامه‌ها بتوانند به کار خود ادامه دهند، آن هم با کنترل شدید اداره شهربانی. شهربانی آن چنان رفتار خشونت‌آمیزی نسبت به مدیران روزنامه‌ها نشان می‌داد که حتی بعضی از آن‌ها چون فرخی مدیر روزنامه‌ی طوفان در زندان جان باختند. روزنامه‌هایی همچون اطلاعات، حصار، عدل، تجدد، ایران، آزادگان و آیینه ایران در این اوضاع تعطیل شدند.

با وقوع جنگ جهانی دوم و حمله‌ی متفقین به ایران در شهریور ماه ۱۳۲۰ هـ. ش. رضاشاه چاره‌ای ننید جز این که از مملکت خارج شود. حکومت پهلوی دومین پادشاه خود را تجربه کرد. محمدرضا شاه پهلوی برای استقرار و ادامه‌ی قدرت نیاز داشت به یک سری اصلاحات دست بزند. بسیاری از زندانیان سیاسی از جمله مدیران روزنامه‌ها از

زندان آزاد شده و به دنبال آن فعالیت روزنامه‌ها آغاز و به طرز چشمگیری افزایش یافت. در سال‌های بین ۱۳۲۰ تا ۱۳۳۲ هـ. ش. در تهران روزنامه‌هایی از قبیل اطلاعات امروز، مرد ایران، مردم، نبرد، نسیم صبا، نجات ایران، باختر امروز، ندای مردم ایران، ایران زمین، آذربایجان و بسیاری دیگر انتشار یافتند که اغلب آن‌ها پس از مدت کوتاهی تعطیل شدند. در شهرستان‌ها نیز روزنامه‌های فراوانی تأسیس شدند که به جز تعداد معدودی، همگی به طور هفتگی منتشر می‌شدند. اراده فارس، روزنامه‌ی خراسان، سنگر خاور (مشهد) و سنگر خاور (کرمانشاه)، از جمله روزنامه‌هایی بودند که هر روز در شهرستان‌ها منتشر می‌شدند.

در دهه‌ی ۴۳-۱۳۳۳

تعداد کل نشریات به ۲۳۰ نشریه رسید که ۲۵ تای

آن‌ها را روزنامه‌ها تشکیل می‌دادند. همچنین روزنامه‌ی تهران ژورنال به انگلیسی، ژورنال دو تهران به فرانسه و آلیک به زبان ارمنی نیز انتشار می‌یافتند. روزنامه‌های اطلاعات و کیهان از اعتباری خاص برخوردار بودند و از روزنامه‌های معتبر شهرستان‌ها نیز می‌توان از اندیشه‌ی کرمان، بازار رشت و خراسان مشهد نام برد. در اسفندماه ۱۳۴۱ حدود هفتاد روزنامه و مجله به دستور دولت در یک زمان تعطیل شدند و تعداد نشریه‌های منتشره با کاهش شدید روبرو گشت، اما در بین سال‌های

۵۳-۱۳۴۳ تعداد نشریات به تدریج رو به فزونی نهاد تا جایی که در اواسط سال ۱۳۵۲ تعداد کل نشریات کشور به ۲۱۲ رسید.

در دهه‌ی ۵۳-۱۳۴۳ جمعاً ۲۸ روزنامه در ایران منتشر می‌شد که ۱۹ روزنامه در تهران و

بقیه در شهرستان‌ها انتشار می‌یافت. از روزنامه‌های تهران پنج روزنامه‌ی آیندگان، فرمان، مردم، ندای ایران زمین و کیهان

روزنامه‌های غیردولتی از زمان مظفرالدین شاه آغاز به کار کردند.

اینترنشنال (انگلیسی) در همین دهه تأسیس شدند که البته روزنامه‌ی فرمان بعد از توقیفی چند ساله دوباره در سال ۱۳۴۴ هـ. ش. تجدید امتیاز کرد. چهارده روزنامه از روزنامه‌های

صفحه ۹

در امر نویسندگی همکاری داشت به سال ۱۳۱۰ هـ. ق. در قاهره انتشار داد. از خصوصیات این روزنامه تکیه

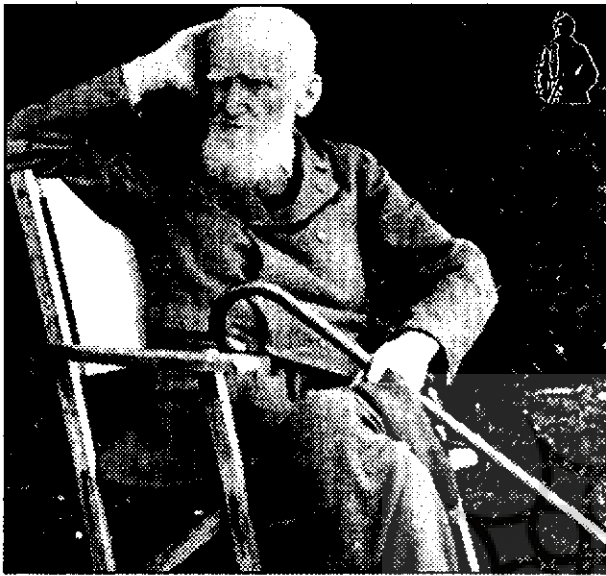
بر فارسی سره در نگارش بود زیرا برای اولین بار در مصر و به زبان فارسی چاپ می‌شد.

حبل‌المتین از دیگر روزنامه‌های منتشر

شده در خارج از ایران بود که در سال ۱۳۱۱

انقلاب اسلامی به حیات خود ادامه داد و پس از

امروز در نقطه‌ای از تاریخ
ایستاده‌ایم که صدها و هزاران زبان
قبل از ما مرده‌اند و دیگر وجود
خارجی ندارند.

آن با نام جدید بامداد ولی با همان کادر سابق به مدتی کمتر از یک سال منتشر شد.

۵- روزنامه‌های فارسی زبان خارج از کشور

مهم‌ترین روزنامه‌های فارسی زبان منتشر شده در خارج از ایران قبل از مشروطه به ترتیب تقدم زمان انتشار عبارت بودند از: **اختر، قانون، حکمت، حبل‌المتین، ثریا، پرورش و چهره‌نما.** هر کدام از

هـ. ق. به دست سیدجلال‌الدین کاشانی در کلکته حیات خود را آغاز نمود. این روزنامه به علت دفاع از مقوله‌ی قانون و مشروطه‌خواهی در ایران، از ورود آن به ایران جلوگیری می‌شد و خواندن آن ممنوع اعلام شده بود. اما به هر صورت به ایران وارد شده و علاقه‌مندان خود را بی‌نصیب نمی‌گذاشت.

روزنامه‌ی ثریا را میرزا علی محمدخان

کاشانی روز شنبه ۱۴ جمادی‌الآخر ۱۳۱۶ هـ. ق. در قاهره انتشار داد. این روزنامه که هفته‌ای یک روز منتشر می‌شد از سال دوم شماره ۲۷ به بعد با مدیریت سید فرج‌الله کاشانی به کار خود ادامه داد.

روزنامه‌های مذکور به نوعی دارای اهمیتی ویژه بودند. روزنامه‌ی **اختر** را باید اولین روزنامه‌ی فارسی زبان دانست که در خارج از ایران در تاریخ ۱۲۹۲ هـ. ق. به سبک جدید و با حروف سربی به چاپ می‌رسید. روزنامه‌ی مذکور از نویسندگان مشهور و چیره‌دستی همچون میرزا آقاخان کرمانی و شیخ احمد روحی، که بعدها در تبریز به دستور محمدعلی شاه به قتل رسیدند، بهره می‌برد. محمدظاهر تبریزی مدیر روزنامه، سهم بسیاری در زمینه‌سازی انقلاب مشروطه از طریق همین روزنامه ایفا کرده است.

روزنامه‌ی قانون که با

مدیریت میرزا ملکم‌خان در سال ۱۳۰۷ هـ. ق. در لندن منتشر شد، از لحاظ مقالات طنزآمیز و تنویر افکار ایرانیان از طریق نثری ساده و روان و استوار اهمیتی ویژه داشت.

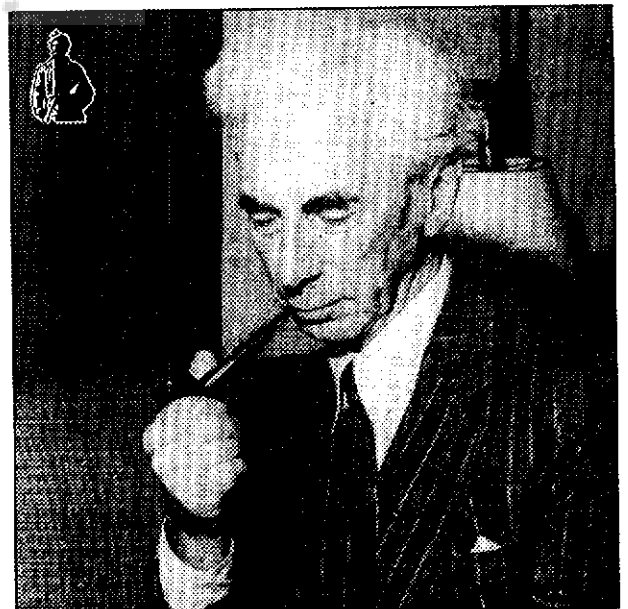
روزنامه‌ی حکمت را

میرزا مهدی‌خان تبریزی که در گذشته با روزنامه‌ی **اختر**

بایتخت، صبح و بقیه عصر منتشر می‌شدند. روزنامه‌های صبح عبارت بودند از: **مردم، ندای ایران زمین، مه‌ایران، آیندگان، آژنگ، ابتکار، صدای مردم، فرمان، کوشش، مردم مبارز، روزنامه‌ی اقتصادی بورس، دو روزنامه‌ی انگلیسی زبان کیهان اینترنشنال و تهران ژورنال و نیز روزنامه‌ی فرانسوی زبان ژورنال دو تهران، که آیندگان مهم‌ترین آنان بود.** روزنامه‌های **کیهان، اطلاعات، پیغام امروز، آژنگ و روزنامه‌ی ارمنی زبان آلیک** عصر منتشر می‌شدند. روزنامه‌های **اطلاعات و کیهان** از لحاظ تیراژ، تنوع مطالب، تعداد صفحات و غیره بر روزنامه‌های دیگر برتری کاملاً محسوسی داشتند. در این دوره روزنامه‌های **اطلاعات، کیهان و آیندگان** نسخه‌هایی به خارج از کشور می‌فرستادند. در این دهه دو روزنامه با نام‌های مشابه **ندای ایران زمین** در بندرعباس و شیراز انتشار یافتند.

امروز کلمه‌ی «روزنامه» همان معنایی را ندارد که در آغاز مطرح بوده است.

در همین سال‌ها بود که شاه وقت ایران دستور انحلال همه‌ی احزاب را صادر نمود و دستور داد که همه‌ی افراد در حزبی خودساخته و حکومتی به نام **رستاخیز** جمع کنند. به همین مناسبت در اردیبهشت سال ۱۳۵۴ هـ. ش. روزنامه‌ای جدید به نام **رستاخیز** که ارگان حزب فوق بود با مدیریت مهدی سمسار تأسیس شد که تا زمان پیروزی

شهر تبریز و مردم خردمند آذری در طول تاریخ معاصر ایران همواره از دانش و اندیشه‌ای والا برخوردار بوده‌اند و به همین مناسبت نخستین روزنامه‌ی شهرستانی به نام «اخبار دارالسلطنه آذربایجان» در تبریز منتشر شد.

روزنامه‌ی پرورش در سال ۱۳۱۸ هـ.

ق. به دست مدیر سابق روزنامه‌ی **ثریا** یعنی میرزا علی محمد کاشانی در قاهره تأسیس شد.

۲ - ابوترابیان، حسین (۱۳۶۶). مطبوعات ایران: از شهریور ۱۳۲۰ تا ۱۳۲۱. تهران: اطلاعات.

شدند که برخی مانند آزادی، تمدن، روح القدس و سروش بعد از انتشار یک یا چند شماره تعطیل شدند. صوراسرافیل از معتبرترین آن‌ها بود که به مدیریت علامه علی‌اکبر دهخدا در حقیقت دنباله‌ی همان روزنامه‌ی صوراسرافیل منتشره در ایران بود که در زمان استبداد صغیر به همراه دیگر روزنامه‌ها تعطیل شد. روزنامه‌ی شمس که به

سبک آرایه مطالب این روزنامه به همان شکلی بود که در ثریا صورت می‌گرفت یعنی درستون اول صفحه‌ی اول فهرست مطالب مندرجه ذکر می‌شد و سپس در صفحات بعد مطالب به همان ترتیب می‌آمد. شیوه زیبایی نگارش و مقالات سودمند و مفید از جنبه‌های ارزشمند روزنامه‌ی مذکور بودند.

«روزنامه‌چه دارالخلافة تهران» دومین روزنامه‌ی فارسی است که به دستور امیرکبیر و در سال ۱۲۶۷ ه. ش. در تهران منتشر شد.

چهره‌نما روزنامه‌ای مصور بود که طی دو دوره در مصر انتشار یافت. شماره نخست از دوره اول این روزنامه در اسکندریه به مدیریت عبدالحمید ایرانی در آخر محرم ۱۳۲۲ ه. ق. منتشر شد. یک بار دیگر در اواسط سال ۱۳۲۲ ه. ق. منتشر گردید. به دستور عین‌الدوله ورود این روزنامه به ایران ممنوع شد، ولی بعد از مدتی با وساطت اطرافیان این دستور لغو گردید. آتش گرفتن چاپخانه در تاریخ ۲۰ رجب ۱۳۲۳ ه. ق. سبب انتقال اداره روزنامه از اسکندریه به قاهره گردید و انتشار دوره دوم این روزنامه از تاریخ دهم رمضان ۱۳۲۳ ه. ق. در قاهره آغاز گردید.

در سه سال اول بعد از پیروزی نهضت مشروطه روزنامه‌هایی از قبیل آزادی (استانبول)، شمس (استانبول)، صوراسرافیل (ایروان) و نامه‌ی وطن (حیدرآباد کن) منتشر

- ۴ - براون، ادوارد (بی‌تاریخ). تاریخ مطبوعات و ادبیات ایران. ترجمه، تحشیه و تعلیقات محمد عباسی، ج. ۱ و ۲. تهران: کانون معرفت.
- ۵ - برزین، مسعود (۱۳۵۴). مطبوعات ایران ۱۳۳۳-۱۳۳۳. تهران: بهجت.
- ۶ - بهار، محمدتقی (۱۳۴۹). سبک‌شناسی، ج. ۱ و ۲. تهران: پرستو.
- ۷ - صدر هاشمی، محمد (۱۳۶۴-۱۳۶۳). تاریخ جراید و مجلات ایران، ج. ۱ (جلد اول)، ج. ۲ و ۳ و ۴ (جلد دوم) اصفهان: کمال.
- ۸ - طباطبایی، محیط (۱۳۶۶). تاریخ تحلیلی مطبوعات ایران. تهران: بعثت.
- ۹ - قزوینی، محمد (۱۳۶۲). بیست مقاله قزوینی. تصحیح عباس اقبال و پورداد، ج. ۱ و ۲. تهران: دنیای کتاب.

مدیریت سیدحسن تبریزی با انتشار اولین شماره در تاریخ هشتم شعبان ۱۳۲۶ ه. ق. فعالیت خود را آغاز کرده بود، به جهت حمله به درباریان وقت با قلمی تند و بی‌پروا مورد توجه مردم قرار گرفته بود. تا قبل از انقراض سلسله‌ی قاجار روزنامه‌های فارسی دیگری نیز از قبیل انتخاب و غیرت کربلا در کربلا، بخارای شریف در ترکمنستان و کاوه در برلین منتشر می‌شدند.

* * *

کتابنامه

- ۱ - آراین‌پور، یحیی (۱۳۵۱). از صبا تا نیما، ج. ۱ و ۲.
- ۲ - آژند، یعقوب (۱۳۶۳). ادبیات نوین ایران. تهران: امیرکبیر.

انتشارات شاهنامه

مشاور حرفه‌ای و تخصصی شما در چاپ از مرحله‌ی خروف چینی تا تحویل نهایی

۶۷۳۱۷۶۲ - ۶۷۲۷۰۸۵ - ۶۷۰۸۹۷۸

شرکت تیام

سازنده شیرآلات نفت و گاز

محمد مهدی صمدی
رئیس هیات مدیره

تلفن: ۶۹۴۹۷۰۳
همراه: ۰۹۱۱۲۳۲۹۷۹۰

دفتر مرکزی:

خیابان اسکندری شمالی، نرسیده به خیابان فرصت، پلاک ۳۷/۲ واحد ۱۹